

JOGIRODALOM–JOGÉLET

SIKLÓSI ISTVÁN

egyetemi tanársegéd

*Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)*

Gondolatok Hamza Gábor „Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradi- zione del diritto romano” c. monográfiájáról*

1. Sokszor hangsúlyozott és alig-ha túlbecsülhető jelentőségű tény, hogy a romanista (*René David* terminológiájával: római-germán) jogcsaládhoz tartozó jogrendszerek alapjául elsődlegesen, a vegyes jogrendszerek (*mixed jurisdictions*) alapjául pedig a *common law* mellett részben, olykor bizonyos hangsúlyeltolódásokkal a mai napig a római jog szolgál. A római jog hatása azokban az országokban is jelentős mind a mai napig, ahol annak recepciójára a maga teljességében nem került sor, sőt, a római jog befolyása bizonyos mértékig még az angolszász jogcsaládhoz tartozó jogrendszerek (*common law jurisdictions*) vonatkozásában is kimutatható. Így ma is messzemenően érvényesnek tekinthető *Montesquieu* „A törvények szelleméről” c. klasszikus művében foglalt megállapítása, miszerint „sosem hagyhatjuk el a rómaiakat”.

2. *Hamza Gábor* akadémikusnak, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Római Jogi Tanszéke professzorának 2013-ban, olasz nyelven megjelent nagymonográfiája római jogi alapokon vizsgálja a modern magánjogi rendszerek kialakulását és fejlődését.

A könyv számos előzménye közül a következő művekre szeretnénk e helyütt utalni. A római jogi tradíció továbbélését a római jogi tankönyv- és kézikönyvirodalomban nemzetközi mércével mérve is egyedülálló mélységgel és adatgazdagsággal mutatja be a *Földi András*sal, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara egyetemi tanárával közösen írott, első ízben 1996-ban megjelent, a mai napig 18 kiadást megért „A római jog története és intézményei” c. tankönyv IX., a római jog továbbélését vizsgáló fejezete, amely a később e tárgykörben publikált könyvek előzményének is tekinthető. 1998-ban jelent meg – még társszerzőségben *Földi András*sal – „Az európai magánjog fejlődésének főbb útjai” címmel egy, a római jog továbbélését már önállóan vizsgáló könyv. Mivel *Földi András* kutatásai 1998 után más irányba fordultak, az eredetileg közös szövegben a *Földi András* által írott szövegrészek mennyiségi aránya olyan alacsony mértékűvé vált, hogy – *Földi András* maximális egyetértésével, és szakmailag is teljesen megalapozottan – *Hamza Gábor* a római jog hatástörténetéről szóló könyveit 2002 óta saját neve alatt publikálhatja. 2002-ben jelent meg, immár *Hamza Gábor* tollából az európai országok és számos Európán kívüli ország külső magánjogtörténetét nemzetközi viszonylatban is páratlan mélységgel bemutató, „Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján” c. monográfia. Még ugyan ebben az évben jelent meg *Hamza Gábor* német nyelvű magánjogtörténeti monográfiája is „Die Entwicklung des Privatrechts auf rö-

mischrechtlicher Grundlage, unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn” címmel. 2005-ben jelent meg *Hamza Gábor* francia nyelvű monográfiája „Le développement du droit privé européen” címmel, az európai magánjogfejlődés kérdéskörét némiképp más spektrumban feldolgozva. A szerző hasonló tárgykörben publikált második német nyelvű könyve („Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa”) 2007-ben jelent meg. *Hamza Gábor* harmadik német nyelvű könyve pedig, amely a szerző minden korábbi monográfiájánál szélesebb spektrumban vizsgálja a római jogi tradíciónak a modern jogrendszerekre gyakorolt hatását, „Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition” címmel 2009-ben látott napvilágot.

Hamza Gábor legújabb, olasz nyelvű monográfiája a korábbi művekhez hasonlóan mindenekelőtt „külső történeti” szemléletben íródott, jóllehet a szerző által külön is hangsúlyozott új megközelítésmódra tekintettel helyenként „belső történeti” fejtegetések is olvashatók.

Abból a célból, hogy *Hamza Gábor* legújabb könyvét a külföldi magánjogtörténeti szakirodalomban el tudjuk helyezni, szeretnénk e helyütt néhány, az európai magánjog fejlődését bemutató idegen nyelvű alapműre utalni. A mai napig alapvető munkának számít *Paul Koschaker* első ízben 1947-

* *Gábor Hamza*: Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano, Santiago de Compostela, Andavira Editora, 2013. 714.

ben megjelent „Europa und das römische Recht” c. könyve. A római jog továbbélésével foglalkozó, gyakran idézett művek sorából kiemelkedik a XX. század egyik legnagyobb német romanistája, *Franz Wieacker* „Privatrechtsgeschichte der Neuzeit” c., első ízben 1952-ben megjelent monumentális kézikönyve. Belső történeti szemléletben íródott *Helmut Coing* szintén máig alapvető jelentőségű, kétkötetes műve „Europäisches Privatrecht” címmel. Az újabb magánjogtörténet tömör, ámde kitűnő, egyúttal olvasmányos stílusban megírt összefoglalását nyújtja *Hans Schlosser* „Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte” című könyve, amelynek 10. kiadása 2005-ben jelent meg. A téma francia nyelvű szakirodalmából ebben a tekintetben a Jean-Philippe Lévy, valamint André Castaldo által a polgári jog fejlődéséről írt alapvető jelentőségű, döntően a francia jog (külső és belső) történetére koncentrálnó, „Histoire du droit civil” című műre utalunk.

3. Ami Hamza Gábor könyvének szerkezeti felépítését illeti, a romanista megközelítésmód jelentőségét hangsúlyozó Előszót (13–14) egy önálló tanulmánynak is tekinthető, a magánjog harmonizációjának főbb kérdéseit taglaló és a római jogi tradíció messzemenő jelentőségét hangsúlyozó, az angol jogfejlődés, ill. jogfelfogás sajátosságaira is kitérő elemzés követi (15–36), melyben a szerző többek között kifejti azt a – mintegy egész magánjogtörténeti témájú munkásságának egyik vezérmotívumául is szolgáló – alaptételét, miszerint a római jog biztos alapot szolgáltat az európai jogközelítés hosszú folyamatához.

A könyv *első része* (37–58) az európai magánjog kezdeteit mutatja be, melyek részben az ún. barbár jogokra, részben pedig a iustinianusi római jogra vezethetők vissza. Ezt a kettős gyökeret szem előtt tartva a szerző mindenekelőtt a barbár kompilációk keletkezés-történetét és a iustinianusi kodi-

fikáció folyamatát tekinti át. Az első rész végén rövid portré olvasható *Theodor Mommsen*ről, a nagy ókortörténészről és római jogászcól, akitől pl. a *Digesta*, ill. a *Codex Theodosianus* szövegkritikai kiadása, a *Corpus Inscriptionum Latinarum* összeállítása, továbbá a római történelem, a római közjog és büntetőjog témakörében írott monumentális, máig alapvető jelentőségű művek származnak.

A könyv *második része* (59–172) az európai magánjog középkori fejlődését tekinti át. Behatóan foglalkozik a római jogot, a kánonjogot és a hagyományosnak mondható, ugyanakkor tekintélyes szerzők által vitatott szakirodalmi álláspont szerint a különféle feudális és városi jogokat is magában foglaló *ius commune* fogalmával és jelentőségével. Hamza ezt követően a német területeken, az osztrák örökös tartományokban, Németalföldön és Svájcban vizsgálja a római jog középkori továbbélését. A szerző figyelme kiterjed továbbá a *pays de droit écrit*-re és *pays de droit coutumier*-re történő kettéosztottságát egészen a *Code civil* 1804-es hatályba lépéséig megőrző francia magánjog középkori fejlődésének bemutatására, továbbá a középkori Itália, Spanyolország, Portugália, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Anglia, Wales, Skócia, az észak-európai országok, Bulgária, Szerbia, Montenegró, Havasalföld és Moldávia, valamint Oroszország középkori magánjogfejlődésének bemutatására is.

A mű *harmadik, legterjedelmesebb része* (173–546) a magánjog új-kori fejlődését mutatja be az egyes európai országokban. Az olvasó – Hamza Gábor korábbi műveihez hasonlóan – túlnyomórészt tudománytörténeti, valamint kodifikációtörténeti fejtegetésekkel, ill. a törvényi jog bemutatásával találkozhat; reményeink szerint későbbi kutatások tárgyát fogja képezni majd az összehasonlító magánjogtörténeti vizsgálat kiterjesztése a bíró alkotta jogra is. A törvényi jog bemutatása azonban részletekbe menő, és impozáns forrás-, vala-

mint szakirodalmi apparátusra támaszkodik.

Jelen recenzió terjedelmi korlátai nyilvánvalóan nem teszik lehetővé, hogy részletesebben ismeressük az egyes országok magánjogfejlődését bemutató fejtegetéseket, hiszen az olvasó a fentebb kiemelt országok mellett az összes európai ország magánjogfejlődéséről tájékozódhat. Erre tekintettel ebből a fejezetből csak néhány fejtegetés jelentőségét szeretnénk hangsúlyozni.

Hamza Gábor elemzésének középpontjába, korábbi műveihez hasonlóan, persze a felhasznált szakirodalmat is frissítve, valamint mindenkor a legmodernebb jogfejlődésre is kitérve a polgári jogi kodifikációk kérdéskörét állítja, a polgári jogi kódexek szerkezetét, főbb sajátosságait és tartalmi elemeit, valamint az egyes törvénykönyvek elméleti és történeti gyökereit egyaránt vizsgálva, az adott ország jogtudományának történetére is kitérve. Behatóan foglalkozik a pandektarendszerrel, ill. az ennek keretében kidolgozott, az absztrakció magas szintjét képviselő általános résszel, amely alighanem a XIX. század jogtudományának egyik legjelentősebb alkotása. Jól ismert, hogy ez a szisztema több, ma is hatályos polgári jogi kódex, így pl. az 1900-ban hatályba lépett német *Bürgerliches Gesetzbuch*, valamint újabban pl. az 1966-os portugál, az 1999-ben hatályba lépett makaói vagy éppen az új, 2002-es brazil *Código civil* alapját képezi.

A német polgári törvénykönyvvel szemben ugyanakkor az 1811-es osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* a természetjogi megközelítés folytán némiképp módosított intézményrendszer követ. Ennek megfelelően nem tartalmaz sem általános részt, sem pedig külön kötelmi jogi, továbbá öröklési jogi részt sem. Kiemelkedő jelentőségű Macedónia jogfejlődésének bemutatása, amely mindenekelőtt a szerző eredeti, korábban végzett és publikált általános történeti és jogtörténeti tárgyú kutatá-

sain alapul. Ugyancsak rendkívül érdekes és fontos a Liechtenstein jogfejlődéséről szóló fejtegetés. Liechtenstein magánjogfejlődésének külön tárgyalása már csak azért is kiemelkedő jelentőséggel bír, mert ez a témakör sokáig jószerevével teljesen ismeretlen volt a magyar olvasóközönség előtt, de a nemzetközi szakirodalomban is csak kevesen foglalkoztak vele.

A mű *negyedik része* (547–644.) az európai magánjogi tradíciók hatását vizsgálja számos Európán kívüli ország – a legrészletesebben az amerikai kontinens országainak – vonatkozásában. Hamza Gábor behatóan elemzi pl. a római jognak az Egyesült Államok jogfejlődésére gyakorolt, általában kevéssé ismert, ám korántsem elhanyagolható hatását. Az 1994-es, a kontinentális jogi hagyományokat messzemenően őrző, dogmatikájában és terminológiájában is a római jogi

tradíció továbbélését mutató, ugyanakkor angolszász jogi elemeket is szép számban tartalmazó, szerkezetében a svájci ZGB hatását is tükröző québec-i polgári törvénykönyv, valamint a szintén a római jogi hagyományok továbbélését mutató louisiana-i ptk. is részletesebb elemzést nyer. Behatóan foglalkozik a szerző a „jogi nagyhatalomnak” tekinthető Brazília jogfejlődésével, ill. az új brazil ptk.-val is. Hamza Gábor kitér továbbá egyes ázsiai országok jogfejlődésének bemutatására, így pl. a római jogi tradíció megismerésére újabban óriási súlyt helyező Kína magánjogfejlődésének elemzésére is, és részletesen foglalkozik a egyes jogrendszernek tekinthető dél-afrikai jog főbb vonásaival, fejlődésével és forrásaival is.

A mű tartalmi mondanivalóját *rövidítésjegyzék* (645–648.), nagy gonddal összeállított, többnyelvű

irodalomjegyzék (649–694.), valamint részletes *forrás-, név-, cím- és tárgymutató* (695–714.) egészíti ki.

4. Hamza Gábor olasz nyelven megjelent, a modern magánjogok kialakulását és fejlődését a nemzetközi szakirodalom fentebb említett vezérmunkáihoz képest is igen széles horizontban és imponáló adatgazdagsággal, a római jogi tradíció alapján bemutató monográfiája újabb mérföldkövet jelent a témához hazai és nemzetközi szakirodalomban egyaránt. Az opus joggal tarthat számot a római joggal, magánjogtörténettel és jogösszehasonlítással foglalkozó szakemberek körén túl a történészek, továbbá valamenyi, az egyes országok jogi kultúráját, ill. a római jognak az egyes európai és Európán kívüli jogrendszerek fejlődésében játszott, aligha túlhangsúlyozható szerepét megismerni kívánó olvasó érdeklődésére is.